

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Âsitâne ve Türbesinin Tarihçesi

The History of the Tomb and Sufi Cloister of Sayyid Ahmad al-Rifâî

Aliye UZUNLAR

Dr.,
aliyeuzunlar@hotmail.com
0000-0001-9002-5655

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Uzunlar, Aliye. "Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Âsitâne ve Türbesinin Tarihçesi". Akademik İncelemeler Dergisi 17 / 1 (Nisan 2022): 199-214.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1034965>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 10.12.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 15.04.2022
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2022 (Nisan/April)

15. yıl

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Âsitâne ve Türbesinin Tarihçesi

Öz

Tekkeler, mürid ile mürşid arasındaki ilişkinin organize edildiği; silsilelerin ve tarikata has davranış modellerinin aktarıldığı mekânlardır. Dolayısıyla bir tarikatın varlığını sonraki asırlara taşıyabilmesi için tekkedeki yerleşik düzenin önemi büyüktür. Rifâîlik, tekke yapılanmasını, kurucusu Seyyid Ahmed er-Rifâî döneminde gerçekleştirmiş bir tarikattır. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı XII. asırdan itibaren halifeleri Suriye, Mısır, Yemen ve Anadolu topraklarında Rifâîliği yaymışlar, buldukları coğrafyalarda tekkeler inşa etmişlerdi. Tarikatın merkezi ise Moğol istilaları, salgın hastalıklar ve iklim değişiklikleri sebebiyle terk edildiği XV. asra kadar, Ümmü Abîde Revâkı ismi ile meşhur âsitâne idi. Ümmü Abîde Revâkı, üç asır boyunca merkez âsitâne olarak hizmet görmüş; tarikatın kurucusunun türbesini de barındırması sebebiyle sadece dervişlerin değil, her kesimden insanın ziyaret ettiği bir mekan olmuştur. Ne var ki, tekke yapılanmasının ve tarikat pirlерinin türbelerinin bir ziyaretgâh hâline gelme sürecinin önemli örneklerinden olan Ümmü Abîde Revâkı'nın tarihçesi hakkında bugüne kadar bir çalışma yapılmamıştır. Makalede, Ümmü Abîde Revâkı'nın tarihçesi ve geçirdiği restorasyonlar, Rifâîlikle ilgili kaynaklara ve daha önce üzerinde çalışılmamış Osmanlı arşiv belgelerine dayanılarak anlatılmıştır. Böylelikle müesseseleşmiş ilk tarikatlardan kabul edilen Rifâîlik ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesi hakkında yeni bilgiler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tekke, Türbe, Rifâîlik, Ahmed er-Rifâî, Ümmü Abîde, Ebu'l-Hüda

The History of the Tomb and Sufi Cloister of Sayyid Ahmad al-Rifâî

Abstract

The basic role of sufi cloisters is organizing the relationship between the disciple and the sufi master; they are places where tariqa lineages and sufi order-specific behavior patterns are conveyed. Therefore, a settled order in the cloister is of great importance for a tariqa to carry its existence into the next centuries. Rifâiyya is a sufi order that structured its cloister during the lifetime of its founder, Seyyid Ahmed er-Rifâî. The building, known as Riwâq Umm Abîda, served as the central tariqa cloister for three centuries; it has been a place visited not only by dervishes but also by people from all walks of life, since it also houses the tomb of the luminary of the order. However, no study has been conducted on the history of Riwâq Umm Abîda, which is one of the important examples of the organization of a sufi cloister and the process of turning tariqa luminaries' tombs into a pilgrimage site. In this article the history of Riwâq Umm Abîda and the restorations it went through are explained based on sources related to Rifâiyya and Ottoman archive documents that have not been studied before. Thus, new information has been revealed about the tomb of Sayyid Ahmed er-Rifâî and Rifâiyya which is accepted as the first sufi order that has been institutionalized.

Keywords: Tasawwuf, Sufi Cloister, Tomb, Rifâiyya, Ahmad al-Rifâî, Umm Abîda, Abu'l-Huda

Giriş

1890 senesinin Haziran ayında, o dönem Osmanlı idaresi altında bulunan Irak'ın İmâre Sancağı'ndan İstanbul'a bir telgraf ulaşır. Telgraf metninde şunlar yazılıdır:

“Dersa’âdet’de Yıldız’da sudûr-i izâmdan amm-i ekremim es-Seyyid Muhammed Ebu’l-Hüdâ Efendi Hazretleri’ne telgrafnâme sûretidir.

Gavs-i a’zam ceddimiz Seyyid Ahmed er-Rifâî *kuddise sırruhu’l-âlî* Efendimiz Hazretleri’nin derdest olan tâ’mîratı esnasında merkad-i şerîfin başı cihetindeki esâs hafr olunmakta iken bir kârûre içinde on beş kıyye mikdârı gümüşden ve kırk dokuz aded altundan mâmûl meskûkât zuhûr olarak, meskûkât-ı mezkûrda Kelime-i Tevhîd ve Hazret-i Risâlet ve çehâr yâr-i güzîn efendilerimiz hazerâtının nâmları yazıldığından ve bu da veliyy-i ni’met-i bi-minnetimiz pâdişahımız efendimiz hazretlerinin tâ’mir ve tezyin-i merkad-i şerîf husûsundaki müsâ’ade-i ma’neviye olduğunu ma’a’t-teşekkür arz ve tebşîr eyledim fermân.

17 Haziran 1306 [29 Haziran 1890]
ed-Dâî Nakîb-i Eşrâf-ı İmâre
Ahmed¹ (BOA, Y..PRK.AZN., 4-33)”

Telgrafın gönderildiği kişi, o yıllarda İstanbul’da, Yıldız’da ikâmet eden Seyyid Muhammed Ebu’l-Hüdâ Efendi’dir (v. 1909). Ebu’l-Hüdâ Efendi aslen Suriye’li olup, Rifâî tarikatı pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin (v. 578/1182) torunu Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd’ın (v. 670/1272) soyundan gelen bir Rifâî-Sayyâdî şehidir. 1889 senesinde Sultan II. Abdülhamid’in de maddî desteğiyle² (Râvî, Arabe 6946, 49b,51,60a). Rifâiyye’ye ait tekke ve türbelerin imar işleriyle meşgul olmaya başlamıştır. Söz konusu telgraf da, Rifâî tarikatının pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin Güney Irak’ta, Ümmü Abîde beldesinde bulunan âsitane ve türbesinin yeniden imârı esnasında yaşanan bir gelişme ile alakalıdır. Kazı sırasında altın ve gümüş sikkelerden mürekkep bir define çıkmış; bu durum, padişahın îmar faaliyetlerinin manevî olarak da desteklendiği şeklinde yorumlanmıştır.

XIX. asırda, Osmanlı idaresinin başkentinden, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin Irak’taki âsitâne ve türbesine gösterilen bu alaka, Rifâî tarikatının varlığını silsileler yoluyla sonraki asırlara taşıyabilmesi ve tekke yapılanması ile mümkün olmuştur. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin yaşadığı XII. asırdan itibaren halifeleri Suriye, Mısır, Yemen ve Anadolu topraklarında Rifâîliği yaymışlar, buldukları coğrafyalarda tekkeler inşa etmişlerdi. Tarikatın merkezi ise Moğol istilaları, salgın hastalıklar ve iklim değişiklikleri sebebiyle terk edildiği XV. asra kadar, *Ümmü Abîde Revâkı* ismi ile meşhur âsitâne idi.

Temelde mürid ile mürşid arasındaki ilişkinin organize edildiği tekkeler aynı zamanda bir şeyhin etrafında teşekkül eden topluluğun ona aidiyetle kazandığı kimliğin, silsilelerin, tarikatın karakteri olarak nitelendirilebilecek davranış modellerinin de muhafaza edilip aktarıldığı mekânlardır. Müesseseseleşmiş ilk tarikatlar arasında sayılmakla birlikte, Rifâîliğin ilk tekke yapılanması olan Ümmü Abîde Revâkı hakkındaki mâlumatlar ne yazık ki sınırlıdır. Bunda elbette, yapının tarihî süreç içerisinde fiilî işlevini yitirmiş ve orjinal hâliyle günümüze ulaşamamış olmasının da etkisi vardır.

Kurucusunun yaşadığı XII. asırda hizmet vermeye başlayan Ümmü Abîde Revâkî'nin bu erken safhasına dair kayıtlar, Rifâîlik hakkında kaleme alınmış ilk eserler içerisinde dağınık bir şekilde ve dolaylı rivayetler olarak yer almaktadır.³ Ahmed er-Rifâî'nin vefatının ardından türbesini de içinde barındıran bu yapı, aynı zamanda bir ziyaret mekânı hâline gelirken, XV. asra kadar merkez âsitâne olma vasfını da korumuştur.⁴ Bu dönem hakkında fikir sahibi olunmasına imkân sağlayan malumatlara, Rifâîlikle ilgili kaynakların yanı sıra, ziyaretçilerin ve seyyahların düştüğü kayıtlarda rastlanılmaktadır.⁵ Ümmü Abîde Revâkî, savaşlar, salgın hastalıklar ve kuraklık sebebiyle XV. asırda terk edilmiş (Sayyâdî, 1326, 204) sonraki devirlere ulaşabilen binaların yeniden imarı ise XIX. asırda gerçekleşmiştir.

Ümmü Abîde Revâkî ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesinin tarihçesi hakkında bugüne kadar yapılmış müstakil bir çalışma yoktur. Makalede, tekke yapılanmasının ve tarikat pîrlerinin türbelerinin bir ziyaretgâh hâline gelme sürecinin örneklerinden biri olan Revâk ve türbenin tarihçesi; bu yapıların Osmanlı döneminde geçirdiği restorasyonlar, Rifâîlikle alakalı kaynaklara ve daha önce üzerinde çalışılmamış arşiv belgelerine dayanılarak anlatılacaktır.

1.Ümmü Abîde Revâkî'nin İnşası ve Düzeni (XII. Asır)

Aslında Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı XII. asra kadar olan dönemde, şeyhler, onlara bağlı topluluklar ve hatta tekkeler/hankâhlar mevcuttu. Ancak bazı şeyhlerin isimleri silsilelerde muhafaza edilmeye devam ederken, onlara bağlı topluluk ve yapılar kendilerini sonraki kuşaklara taşıyamadılar.⁶ Bu dönem, bir şeyhe aidiyette tezahür etme istidadında olan tarikat müessesesinin, kendine has silsile, evrâd, âdâb ve tekke gibi diğer unsurlarıyla beraber belli bir düzene kavuşmasıyla son buldu. Böylelikle tarikat, kendi kendini düzenleyip yayan; salâhiyetli temsilcilerinin içtihadları ve maddî unsuru olan tekkeleriyle kurumsallaşmasını muhafaza eden dinamik bir yapı hâline geldi. Kısaca anlatılmaya çalışılan bu geçiş dönemi, Rifâîyye'nin müesseseseleşmiş bir tarikat olma sürecinde de tezâhür etmiştir. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin aile ferdlerinin çoğu, tekke sahibi şeyhlerdir (Fârûsî, 1305, 14-16, 26). Ancak tarikatın kurumsallaşmasını sağlayan unsurların belli rutinelere dönüşmesi, etkileyici şahsiyetiyle büyük kalabalıkları etrafında toplayarak tarikata aidiyeti daha ileri bir aşamaya taşıyan Seyyid Ahmed er-Rifâî ile gerçekleşmiştir. Onun daha sonraları Rifâî tarikatının kurucusu, pîri olarak anılması, bir anlamda bu geçiş dönemine kapanış getirmiştir.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin tekke sahibi bir şeyh olması 540 (1145-46) senesine tekabül eder. Bu döneme kadar geçen zaman zarfında, yanında şeriat ilimleri de tahsil ettiği Ali Ebu'l-Fazl el-Kârî el-Vâsıtî'den (v. 539/1149) hırka giyerek ilk hilâfetini almıştır.⁷ Daha sonra Vâsıtî'tan Ümmü Abîde beldesine bağlı Hasen köyüne gelerek bir müddet babası Seyyid Ali Ebu'l-Hasen'in (v. 519/1125-26) tekkesinde ikamet etmiş; bir şeyh olarak isminin duyulması da buradaki ikameti esnasında başlamıştır. Ardından dayısı Mansûr el-Batâihî'nin (v.540/1145-46) irşad halkasına girmiş, ondan aldığı hilafet⁸ ve emir ile anne tarafından dedesi Seyyid Yahyâ en-Neccârî'nin (v. 510/1116-17) Ümmü Abîde'de bulunan hankâhına yerleşmiştir (Fârûsî, 1305, 31-32).

Mansûr el-Batâihî'nin Ahmed er-Rifâî'ye hilafet ile birlikte şeyhler şeyhliği unvanı ve kendisine bağlı tekkelerin idaresinin vermesinden, bölgede tekke yapılanmasının

mevcut olduğu anlaşılmaktadır. İrşad postuna tayin edildiği dedesi Yahyâ en-Neccârî'den kalan tekke de bunlardan biridir. Ahmed er-Rifâî'nin burada posta geçmesinin ardından etrafında geniş kalabalıklar toplanmaya başlamış ve mevcut bina ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiştir. Öyle ki, posta geçişinin yedinci yılı olan 547 (1152-53)'de Muharrem halvetine girenlerin sayısının yetmiş bini bulduğu rivâyet edilmektedir (Fârûsî, 1305, 32). Aynı sene mevcut binayı genişletme çalışmalarına başlayan Ahmed er-Rifâî'nin, kendisinden önce yıllarca hizmet vermiş bu tekkenin ikinci bânisi olduğunu söylemek mümkündür.

Nakledilen rivayetlerden, genişletme çalışmaları sonrasında tekkenin, dört bin revaktan müteşekkil bir yapı haline geldiği anlaşılmaktadır (Sayyâd, 1306, 58; Hasan el-Vâsîtî, 1306, 68).⁹ Mermer ve ahşap direklerle desteklenmiş üstü örtülü kemer ve revâklardan oluşan tekke, bu mimari yapısı dolayısıyla "Ümmü Abîde Revâkî" ismiyle meşhur olmuştur. Revâkların üstü muhtemelen düz dam şeklinde olup, Yahya en-Neccârî'nin kabrinin bulunduğu mekânın üzeri kubbe ile örtülü idi. Nitekim Ahmed er-Rifâî'nin onun kubbesi altına defnedildiğine dair rivayetler de buna işaret etmektedir.

Rifâî kaynaklarında, Ümmü Abîde Revâkî'nin imarı ve buradaki düzeni idame ettirmek için gerekli maddi kaynakların nereden temin edildiği meselesini izah eden ifadeler de rastlanır. Buna göre, genişletme çalışmalarına Batâih ve Vâsît'taki herkes malları ve bedenleriyle hizmet etmiştir (Hasan el-Vâsîti, 1306, 68). Revâk sakinlerinin ve ziyaretçilerin ihtiyaçları ise, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin mülklerinden ve Ümmü Abîde'ye ait vakıf gelirlerinden karşılanmaktaydı (Fârûsî, 1305, 39). Bu şahsî mülklerin ve vakıf gelirlerinin kaynağının neler olabileceği konusunda fikir yürütebilmek için Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin ailesi ve yaşadıkları Ümmü Abîde beldesi hakkındaki bilgilere müracaat etmek gerekmektedir.

Ümmü Abîde, o dönem Abbâsî hakimiyetindeki Güney Irak'ta, Vâsît ile Basra arasında kalan Batâih (Batîha) bölgesinde bulunan bir belde idi (Yıldız, 1992, 195-196). Ahmed er-Rifâî de, 512 (1118) senesinde bu beldeye bağlı çok sayıda köyden bir olan Hasen köyünde dünyaya gelmiştir. Ailesinin bu bölgeye yerleşmesi ise çok daha öncesine dayanmaktadır. Rifâî kaynakları, baba tarafından dedesi Seyyid Yahya el-Mekkî'nin (v. 460/1067-68) İşbiliyye'den Hicaz'a hicret ettiğini oradan da Basra'ya gelip yerleştiğini; Kâzımî seyyidi olması hasebiyle de Abbasî halifesi Kâim-Biemrillâh tarafından Basra, Vâsît ve Batâih bölgesindeki Tâlibîlerin nakîbi olarak tayin edildiğini nakleder (Fârûsî, 1305, 25). Ahmed er-Rifâî'nin anne tarafından dedesi Seyyid Yahya en-Neccârî el-Ensârî el-Hasenî el-Hüseynî'nin (v. 510/1116-17) soyunun Vâsît'a yerleşmesinin ise 180 (796-97) senesinde, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin oğlu Mansûr (Eyyûb) b. Hâlid b. Zeyd b. Mütt zamanında gerçekleştiği rivayet edilmektedir (Fârûsî, 1305,14-15).¹⁰ Evlilikler yoluyla birbiriyle akraba olan bu iki seyyid ailesinin mensupları, bölgenin önde gelen şahsiyetleri ve halk arasındaki ihtilafları bertaraf etmek üzere Abbâsî idaresinin müracaat ettiği kimseler olmuşlardır. Hatta Rifâî kaynakları, Seyyid Yahya el-Mekkî'nin soyundan gelenlerin nakiplik vazifesini birbirlerinden devraldıklarını; Ahmed er-Rifâî ve ondan sonra Ümmü Abîde'de posta oturan meşâyihin aynı zamanda bölgenin idaresini de yürüttüğünü; Abbâsî halifesi tarafından gönderilen valilerin onlara bağlı kalmak şartıyla gönderildiğini nakleder (Fârûsî, 1305, 110-112). Bu bilgiler

mevcut tarihî kaynaklardan teyit edilemese de, özellikle Sünnî-Şîî nüfus arasında ihtilafların yaşandığı ve merkezî idarenin hükmetmekte zorlandığı bir bölgede, Ehl-i Beyt'e mensup ve manevî bir yolun sahibi olmakla halkın nezdinde itibarı olan bir aileden destek talep edilmesi çok da şaşırtıcı görünmemektedir.¹¹

Rifâî kaynaklarında, nakiplik vazifesi yürüten baba tarafına nispet edilen ve doğrudan Ehl-i Beyt'ten gelen bir hırka senedinden söz edilmektedir. "Ehl-i Beyt Hırkası" ismiyle anılan bu hırka Rifa'aoğulları seyyidlerine ulaşip aile içerisinde elden ele aktarılmış ve Ahmed er-Rifâî de bu hırkayı amcasının oğlunun elinden giymiştir (Fârûsî, 1305, 27-28; Ali b. Hasan el-Vâsıtî, 1306, 18,27).¹² Diğer yandan, dayısı Mansûr el-Batâihî'den aldığı tarikat silsilesinde Cüneyd-i Bağdâdî'ye ulaşan halkaları oluşturan isimlerin çoğu, anne tarafından aile büyükleridir. Postuna geçtiği anne tarafından dedesi Yahya en-Neccârî, "Ümmü Abîde'nin Sahibi" lakabıyla tanınan, tekke sahibi bir şeyhtir (Fârûsî, 1305, 15).

Nakledilen tüm bu bilgiler, Ahmed er-Rifâî'nin ailesinin maddî ve manevî nüfuza sahip kimseler olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sahip oldukları tekkelerin, dönemin elitlerine mensup bu aile tarafından bizzat ve vakıf esasına dayalı kurulmuş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Vakıf ve mülk gelirlerin dışında, Ümmü Abîde Revâkî'na yüksek miktarda bağışların yapıldığı da kaydedilen bilgiler arasındadır:

"Hicri 567[1171-1172] senesinde Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin mülkleri ve Revâk'a bağlı vakıfların geliri 90.000 divânî gümüş dirheme ve 20.000 altın sikkeye ulaşmıştı. Aynı sene çeşitli ülkelerden Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin şerefli ismi nâmına 80.000 esvap; 50.000 çarık; 20.000 acem havlusu; 32.000 keten sarık; 11.000 divânî altın para; 1700 hind kumaşı gelmişti (Fârûsî, 1305, 39-40)."

Ümmü Abîde beldesinin bağlı bulunduğu Vâsıt'ın, XV. asıra kadar bereketli topraklara sahip canlı bir şehir olduğu bilinmektedir. Ahmed er-Rifâî'nin sağlığında ve ondan sonraki sonraki üç asırda Revâk, sulama imkânlarıyla birlikte tarıma elverişli arazileri olan bir coğrafyaya sahip idi; büyük bir bostanı vardı ve sayısı binleri bulan ziyaretçilerine, sabah akşam meyve ve sebze çeşitlerinden oluşan yemek çıkarılabilmekteydi. Ahmed er-Rifâî'nin menkıbelerinde de, onun Revâk'a ait "Yahya Neccârî Bostanı" ismi ile anılan bu bostanda vakit geçirdiğine; bostanın bittiği yerde bulunan Ümmü Abîde nehri kıyısına gidip oradan tekneye bindiğine dair rivayetlere sıklıkla rastlanır (Sayyâd, 1305, 75; Fârûsî, 1305, 91).

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin umûma yönelik vaazlarında dönem dönem 16.000 kişinin bir araya geldiği; özel sohbetlerine sürekli devam edenlerin ise 5000 kişi civarında olduğu nakledilmektedir (Fârûsî, 1305, 49). Sohbetini dinlemeye gelenler arasında emirler, ulemâ, şeyhler ve halktan insanların olduğu da zikredilen bilgilerdendir (Râfi'î, 1301, 7). Ziyaretçilere oda tahsis edilmekte, kalabalık günlerde civarda çadırlar kurulmaktadır. Revâk'daki düzene göre Seyyid Ahmed er-Rifâî, Pazartesi ve Perşembe günleri öğleden sonra umûma hitap eden vaazlar vermekteydi. Cuma geceleri ise zikrin icra edildiği ihyâ gecesi idi (Fârûsî, 1305, 39,43).

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin posta geçtiği 540 (1145-46) senesinden, vefat ettiği 578 (1182) tarihine kadar otuz sekiz sene boyunca Ümmü Abîde Revâkî'nda devam eden bu nizam, tarikat usûl ve erkânı hakkındaki bilgilerin de düzenli olarak aktarılmasını

sağlamış olmalıdır. Sohbetlerinden derlenen kitaplarda ve menâkıbında şeyh-mürid münasebetlerine, âdâba dair meselelere, seyrüsülûk usûllerine; hizmet mertebelerine; halvet ve tarikat merasimlerine dair konulara temas edildiği görülmekle birlikte¹³, bu bilgiler ilk defa düzenli olarak, torunu Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd (v. 670/1272) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁴ Söz konusu usul ve erkân, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin vefatından sonra halifeleri vasıtasıyla muhtelif coğrafyalarda icra edilmeye devam edilmiştir.

Gerek Rifâî silsilesine ait tabakât kitaplarında gerek tarih kitaplarında Seyyid Ahmed er-Rifâî için düşünülen vefat kaydı¹⁵ hicrî 578 (1182) senesi Cemâziye'l-evvel ayının 12'si, Perşembe günü öğle vaktidir (Râfi'î, 1301, 26; Sayyâd, 1305,64). Vefat ettiği yer, yirmi sekiz yaşından itibaren postnişinliğini yaptığı Ümmü Abîde Revâkî'dir. Dergâhın içerisinde, dedesi Şeyh Yahya en-Neccârî'nin türbesine; tazim maksadıyla kabrinin başı, dedesinin kabrine bir arşın miktarı takaddüm eder şekilde defnedilmiştir (Sayyâd, 1305, 64). Cenaze merasimine bir milyon civarında insanın katıldığı rivayet edilmektedir (Fârûsî, 1305, 79-80). Kendisinden sonra Ümmü Abîde Revâkî'nda posta, damadı Mühezzibüddeve Seyyid Ali b. Osman (v. 584/ 1188) geçmiştir.

2. Vâsıt'ta Bir Ziyâretgâh: XII-XV. Asırlarda Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Türbesi ve Ümmü Abîde Revâkî

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin vefatının ardından kabri bir ziyaret mahalli hâline gelmiş ve muhtemelen oluşan kalabalık nedeniyle ziyaret için Cuma günü tahsis edilmişti (Fârûsî, 1305, 35). Bu ziyaretçi kalabalığının sonraki iki asırda da devam ettiğini Muhammed b. Ali b. es-Serrâc'ın (v. 747/1346) ifadelerinden anlıyoruz: "Seyyid Ahmed'in kabri daima ziyaret edilmiştir. Orada uzun yıllar mücâvir olarak kalanlar olurdu. Sanırım, Mekke, Medine, Kudüs ve el-Halîl'den sonra revâk ve türbe olarak buradan başka ziyaret edilen bir yer yoktur (İbnü's-Serrâc, Wetzstein II 396, vr. 80b)."

Mevcut kaynaklara göre, türbenin ziyaretçileri arasında Anadolu tasavvuf tarihinin önemli simalarından Mahmud Hayrânî (v. 667/1268) de vardır. Hayrânî, Ümmü Abîde'yi ziyareti esnasında türbeye müteveccihen durmuş ve Seyyid Ahmed er-Rifâî ile aralarında ruhânî bir görüşme gerçekleşmiştir (İbnü's-Serrâc, Wetzstein II 396, vr. 109a).

Ümmü Abîde'yi ziyaret eden bir diğer önemli isim ise Seyyid Ahmed el-Bedevî'dir (v. 675/1276). Revâk'ın kubbelerini uzaktan gördüğünde kendisine bir beyit ilham olduğunu ifade eden Ahmed el-Bedevî, bu ziyarete dair hatırasını şöyle nakletmektedir:

"Akşam uykumda Efendimiz Seyyid Ahmed'i gördüm. 'Sana ilham edilen beyti oku' diye buyurdu, okudum:

Çadırlar sayıklamakta, ne kadar da garip

Sahip olduğumuz her şey onun cömertliği ile ihsan ettikleridir

Buna mukabil Seyyid Ahmed er-Rifâî de şu beyti okudular:

Razı olundu, parıldayan eteğini sürükle

Arzımızda ve onun üzerindeki çadırlarda muradın ne ise verildi sana
(Sayyâd, 1305, 40)"

Türbeyi ziyaret eden dervişler hakkında en ayrıntılı tasvirleri veren ise İmâdüddîn Ahmed el-Vâsîtî'dir (v. 711/1311). Babasının Rifâî olması hasebiyle çocukluğu Rifâî dervişleri arasında geçen İmâduddîn el-Vâsîtî daha sonra İbn Teymiyye'ye (v. 728/1328) talebe olmuştur. *Rihlatu'l-İmâm İbn Şeyh el-Ḥazzâmiyyîn mine't-tasavvufi'l-munḥarif ilâ tasavvufi ehli'l-ḥadîs ve'l-aşar* isimli eserinde, çocukluğunda Ümmü Abîde'ye yaptığı ziyaretleri, selefi düşünceye mensup bir yetişkin olarak tarafgirâne yorumlayıp, Rifâîler hakkında ağır ithamlar içeren beyanlarda bulunsa da türbeyi ziyaret edenlere dair naklettiği bilgiler kayda değerdir:

“Çocukken beni Ümmü Abîde'ye, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin medfûn olduğu türbenin bulunduğu köye ziyarete götürürlerdi. Türbenin kubbesi görüldüğü vakit başlarını açarlar [Cenâb-ı Hakk'a] tazarrua ve niyaza başlarlar; bazen ağlayıp, feryâd ederlerdi. Kalpleri rikkat kazanır ve hâcetleri için niyazda bulunurlardı. Şeyhin türbesinin kapısına geldiklerinde başlarını açarlar ve eşiğine secde ederlerdi. Ben de küçüklüğümde onlarla birlikte secde etmiştim. Kapısında zelilâne boyun eğerek uzunca bir süre dururlardı. -Allah bilir, şeyhin türbesine gösterdikleri bu tazimi Kâbe'ye göstermezler, hem Revâk'ın da direği var, ne olacak!- Türbeyi görseler de, kim içine girmeye cesaret edebilirdi ki? Öyle ki, yaşını başını almış kimselerden dahi, hâlâ türbenin içinde ne olduğunu bilmeyenler vardı. Orada bulunan bir direğin etrafını yedi kere tavaf ederler ve türbenin kapısının önünde sanki Arafat'ta imişcesine vakfede dururlardı. -Etrafında döndükleri- o direk de sanki Kâbe idi. Böylelikle kutsal ziyaretlerini, haclarını gerçekleştirmiş oluyorlardı; Râfızîlerin Huseyn'in kabrini ziyareti hacc saymaları gibi.

Bazı Rifâî şeyhleri, içlerinden bir şeyhin türbenin kubbelerini uzaktan gördüğü vakit ihrama girdiğini ve köye [Ümmü Abîde] vâsıl olana kadar dikişli giysi giymediğini yürekleri titreyerek anlattılar. Ancak ziyareti tamamladıktan sonra ihramından çıkar ve şeyhin türbesinin kubbesi altında bıyıklarını kesermiş (İmâduddîn el-Vâsîtî, 2005, 20-21).”

İmâduddîn el-Vâsîtî, ziyaretçilerin türbeye mal, mangır, mum ve benzeri şeyleri nezir ettiklerini de ifade eder. Bu nezir geleneğinden İbnü's-Serrâc da bahsetmektedir. Naklettiğine göre, tüccarlar denizde boğulmamak veya tehlikelerle karşılaşmamak için Ümmü Abîde'ye adak adarlardı. (İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, vr. 84a.)

Aslında İmâduddîn el-Vâsîtî'nin tasvirlerindeki bazı unsurlara, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin, şeyhi Mansûr el-Batâihî'nin türbesini ziyaretleri esnasındaki tavırlarında da rastlanmaktadır. Nakledilen rivayetlere göre, Seyyid Ahmed er-Rifâî, şeyhini ziyaret edeceği vakit gusleder; onun şehrine yaklaştığı zaman ihram bağlar ve eşiğini öperdi (Kâzerûnî, 2008, 75-76).

Ümmü Abîde'nin ruhânî bir mıntıka olduğuna dair itikadın, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin şu sözlerine dayandığını söylemek mümkündür: “Ümmü Abîde'ye gelemeyen kişi Ümmü Abîde yolunda Allah için iki üç adım yürüsün ve talebini istesin. Allah Teâlâ o ihtiyacını giderir (Kâzerûnî, 2008, 133).” Nitekim Rifâî kaynaklarında, bu ifadeye dayanan bir hâcet usulü de yer almaktadır:

“Bir sıkıntısı, hâceti olan kimse iki rekat namaz kıldıktan sonra yüz salavât-ı şerîfe çeker ardından bir fâtiha okur sonra Ümmü Abîde cihetine döner ve bulunduğu

yerden üç adım ilerler. Bu vaziyette iken münacatta bulunur ve Seyyid Ahmed er-Rifâî için bir fatiha okur, ardından hâcetini zikredip şu beyitleri söyler ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'den istimdâd eder:

*Sen varken zaman bana zulmedebilir mi?
Sen gibi bir aslan varken kurtlar beni yiyebilir mi?
Cümle atşân senin parmaklarının ucundan kanar suya
Himâyene teşneyim, sensin yetişen imdâda (Sayyâd, 1305, 40, 112-113)”*

Moğol kuşatması sonrasında Ümmü Abîde Revâkı, Moğollarla Müslüman halk arasında yaşanan sorunların çözümünde bir başvuru mercii olmuş; Rifâî meşâyihinden Ahmed el-Müsta'cil (v. 671/1273) ve oğlu Şeyh Tâceddîn (v. 744/1343-44) bu noktada önemli roller üstlenmişlerdir (İbnü's-Serrâc, Wetzstein II 396, vr. 120b-123b). Kuşatmalara rağmen bir müddet daha canlılığını sürdüren Ümmü Abîde Revâkı'na dair son tasvirler ise, İbn Battûta'ya (v. 770/1368) aittir:

“ [...] Revâk'a vardık. Burası, içinde binlerce dervişin bulunduğu büyük bir dergâh. Ziyaretimiz Ebu'l-Abbas er-Rifâî'nin torunu Ahmed-i Kûçek'in¹⁶ orada bulunduğu bir zamana rastladı. O da dedesini ziyaret etmek için Rûm topraklarından buraya gelmişti ve Revâk'ta posta geçme sırası ondaydı. İkinci namazından sonra defler çalındı, davullar vuruldu ve dervişler raksa başladılar. Akşam namazından sonra pirinç ekmeği, balık, süt ve hurma ikram edildi. Herkes yemek yedikten sonra yatış namazı kılındı ve zikir başladı. Şeyh Ahmed dedesinin postunda oturmaktaydı. Semâ başladı, önceden hazırlanmış olan odunlar taşındı ve ateşe verildi. Alev alev yanan ateşin ortasına raks ederek girmeye başladılar. Bazıları içinde yuvarlandı, bazıları ateşi ağzına aldı. Bu, Ahmedîlere mahsus bir âdettir. Bu sûfilerin bazıları büyük bir yılanı tutup başını dişleyerek koparabilirler (İbn Battûta, 1937, 1/138-139).”

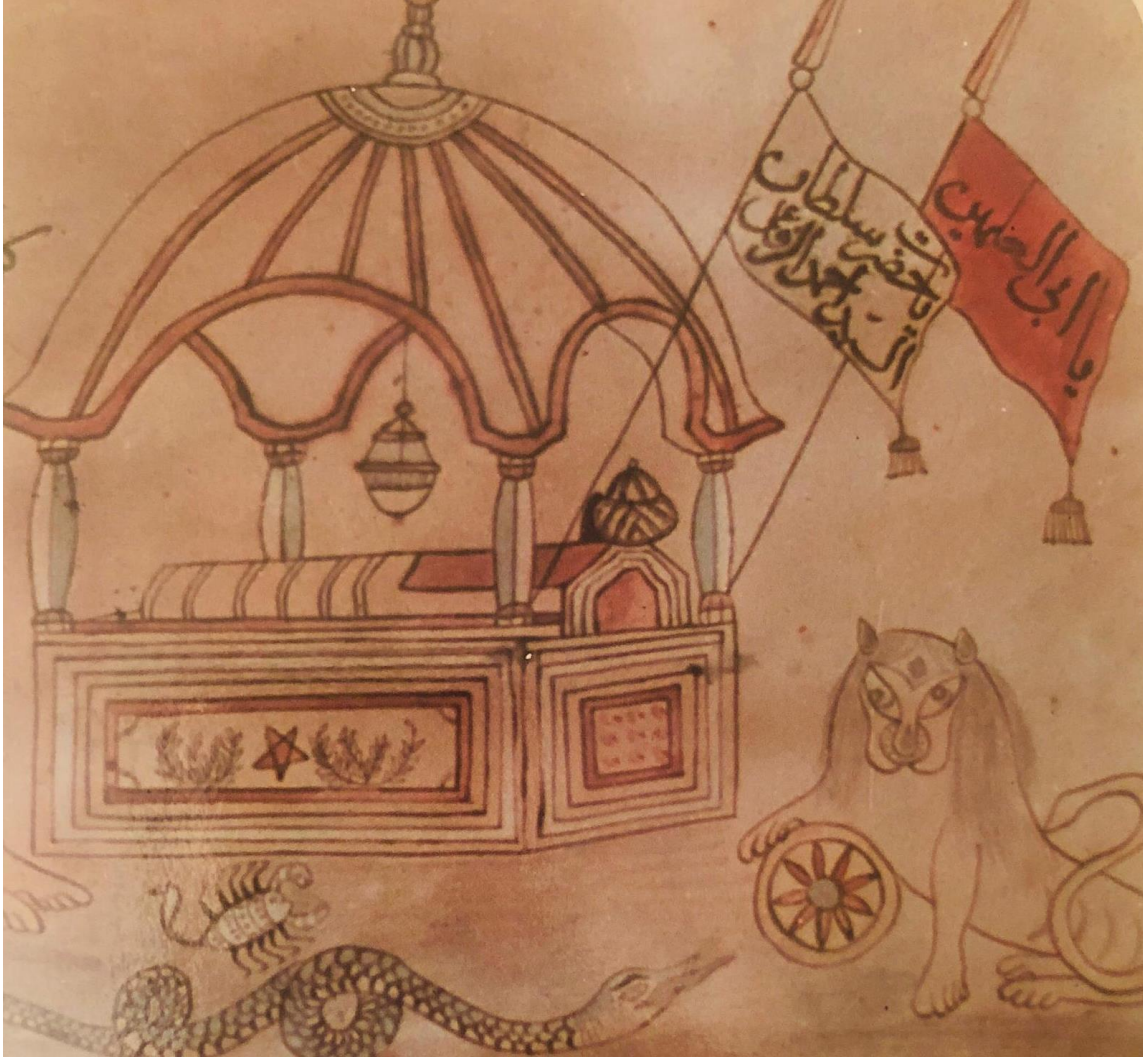
İbn Battûta'nın 1326-1327 yılları arasında yaptığı bu ziyaret, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesinin o yıllarda da ziyaret mekanları arasında olduğunu ve Revâk'ın âsitâne olarak hizmet vermeye devam ettiğini göstermektedir. Bu ziyaret esnasında akşam yemeği için ikram edilen pirinç ekmeği, balık, süt ve hurma da, henüz verimliliğini kaybetmemiş olan dergâh arazisinden elde edilmiş olmalıdır. Ancak daha sonra yaşanan kuşatmalar ve salgın hastalıklar sebebiyle XV. asırlarda Vâsıt terk edilmiş; Dicle nehrinin de akıntı yönü yavaş yavaş değişince XVII. asırda artık bölgenin bereketli topraklarından ve hurma bahçelerinden eser kalmamıştır. Elbette tüm bu gelişmeler Ümmü Abîde Revâkı'nı da etkilemiş, Revâk'ın on üçüncü şeyhi Tâceddîn b. Şemseddîn Muhammed'in 814 (1412) senesinde vefat etmesinin ardından Ümmü Abîde meşâyihî Basra'ya yerleşmiştir (Sayyâdî, 1326, 204, 207).

3. Ümmü Abîde Revâkı'nın Geçirdiği Restorasyonlar

İstilâlar, salgın hastalıklar, iklim değişiklikleri sebebiyle yaşanan kuraklık ve meşâyihin XV. asırda bölgeyi terk etmesi sonucunda Ümmü Abîde Revâkı ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesi dört asır boyunca metruk vaziyette kalmıştır. Bu zaman zarfında, en azından türbenin tamirattan geçmiş olması ihtimal dahilindedir ancak bununla alakalı günümüze ulaşan bir kayıt yoktur. Söz konusu asırlara ilişkin tasvirlerde ise, türbenin içinde bulunduğu Revâk binası görülmemekte; türbe, *baldaken* tarzı denilen *açık türbe* şeklinde olup, yanları açık ve üst örtüsü sütunlarla taşınır vaziyette resmedilmektedir. Tasvirlerdeki kompozisyon, sandukaya sarkan

kandil; çift sancak; türbenin etrafında resmedilen aslan, yılan ve akrep gibi unsurlarla tamamlanmıştır. Bu tasvirlerin kaynağı, resmedenin hayal gücü olabileceği gibi, artık çöl arazisi içinde kalmış türbeyi o şartlar altında ziyaret edenlerin naklettikleri olması da mümkündür.

Fotoğraf 1: Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Türbesinin Bir Tasviri

Kaynak: Kahraman Özkök arşivi

Osmanlı arşiv belgeleri arasında türbeye dair ilk kayıtlar XIX. asra aittir. Bu kayıtlara göre Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesi, masrafları devletin hazinesinden karşılanmak üzere tamir edilmiş ve yeniden ziyarete açılmıştır. Bu tamirat, Rifâî soy ve tarikatından gelen Ebu'l-Hüdâ Efendi tarafından idare edilmiştir. Halep vilâyetindeki nakîbü'l-eşrâfîlık vazifesini yürütürken İstanbul'a gelerek Sultan II. Abdülhamid ile görüşen ve daha sonra vazifesine İstanbul'da devam eden Ebu'l-Hüdâ Efendi, padişaha Arap coğrafyası ile alakalı meselelerde danışmanlık da yapmış bir Rifâî şeyhidir. Aslında Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesinin yeniden ihya edilmesi, onun, 1889-1896 yılları arasında Irak ve Suriye'deki Rifâî tekke ve türbelerinin imarına yönelik faaliyetlerinin bir parçasıdır.¹⁷ Söz konusu tekkelere

şeyh de tayin eden Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin bu faaliyetleri II. Abdülhamid tarafından da desteklenmiştir.

Türbenin tamirâtı için temeller kazılmaya başlandığında altın ve gümüş sikkelerden mürekkebe bir define bulunmuş; bu durum o dönem İstanbul'da ikamet eden Ebu'l-Hüdâ Efendi'ye bir telgrafla bildirilmiştir. Bağdat'da Seyyid Ali Tekkesi'nde postnişîn olan Rifâî şeyhi İbrahim er-Râvî (v. 1945-46) de bu hadiseye ve tamirat çalışmalarına yerinde şahit olmuş, gördüklerini şöyle nakletmiştir:

“Aynı sene [1307/1889] amcamızın oğlu Seyyid Abdullah ile Efendimiz Seyyid Ahmed er-Rifâî'yi ziyaret için yola çıktığımda mübarek türbenin tamirine başlanmıştı. Mimar ve mühendisler için çadırların kurulmuş olduğunu müşahade ettik. Tuğlalar dizilmiş, işçiler de temel kazmakla meşguldüler. Açılan temellerden sonra, kadim Revâk-ı Şerîf'e ait eski temeli, o güzel mekânın sağlamlığını, asıl yapıdan günümüze ulaşan binanın izlerini gördük. Bütün harcamalar Sultan II. Abdülhamid Han'ın özel hazinesinden karşılanıyordu. Mezkûr kazı esnasında Revâk-ı Şerîf civarında büyük bir define buldular. İçinde yaklaşık dört bin kıt'a altın ve İstanbul okkası ile on beş okka gümüş sikke vardı. Haberi alan padişah buna çok sevindi. Denilir ki, defineden çıkan para, bu tamirat için özel hazineden harcanan yaklaşık sekiz bin Osmanlı lirasına denk veya ona yakın bir miktar idi. Müntefik reisi Nâsır Paşa'nın yürüttüğü daha önceki tamirat esnasında da benzeri bir durum yaşanmıştı. Nâsır Paşa ve işçiler kubbeyi ve binayı tamir ettikten sonra kubbenin yakınında bir kuyu kazmak istemişler ve bu esnada bir define bulmuşlardı. Paşa 'Bu, hizmetimize mukabil Seyyid Ahmed'in bize verdiği mükafattır, Allah Tealâ onun himmeti ile bize bu defineyi nasip etti, hâlbuki biz Seyyid'den mükafat talep etmiyoruz' demiş ve işçileri huzuruna çağırarak defineyi onlara vermişti. Ne acaib bir tesadüftür! Aslında hayret edilecek bir şey de değildir. Çünkü bu türbenin sahibinin kerametleri ve havârîkı bu yaşananlardan daha acaip ve daha gariptir (Râvî, t.s., 227-228).”

İbrahim er-Râvî'nin naklettiklerinden, türbenin daha önce, Benî Müntefik aşireti reislerinden olup, 1875'de Basra valiliğine tayin edilen Nâsır Paşa'nın (Kapar, 2006, 27) idaresinde de bir tamirattan geçtiği anlaşılmaktadır.

II. Abdülhamid'in desteğiyle yürütülen imar faaliyetlerinde ihya edilen sadece türbe değildir. Osmanlı arşivlerinde, tamirattan sonraki tarihlerde, sulama sisteminin yenilendiğine, Dicle nehrinden türbeye bir kanalın açıldığına (BOA, Y..MTV., 39-78-0; Y..MTV./193-96-0); dönem dönem türbenin etrafında biriken kum yığınlarının kaldırıldığına (BOA, Y..MTV., 311-10-0.) dair kayıtlar da mevcuttur. Bütün bu çalışmalarla birlikte türbenin civarında yeni yerleşim alanları oluşturulmuştur. Böylelikle bölge yeniden canlılık kazanmış ve bu durum ziyaretçi sayısının da artmasına sebep olmuştur.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesinin yeniden ihya edilmesi dolayısıyla Basra nakibüleşrâfi padişaha Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sandukasının örtüsü ile kabirden alınıp mahfaza içine konulan bir miktar toprağı hediye olarak göndermiş; bu hediyeler Emânât-ı Mübâreke Hazinesi'nde muhafaza edilmiştir (BOA, TS.MA.e, 595-74-0). Arşiv belgeleri arasında, “Merkad-i şerîfin penceresi üzerine hak ve vaz' olunacaktır” notu ile şu şiirin yazıldığı bir evrak da mevcuttur (BOA, Y..MTV./44-5-0):

*“Bunca âsâr eyledi izhâr Hân Abdülhamîd
Hakk yolunda mefhar-i âlem Muhammed nâmına
Feyz-i rabbânî gibi gâyet bulunmaz lütfuna
Fer verir ikbâli ikbâl-i müebbed nâmına
Eyledi ihyâ makâm-ı pâk-i Seyyid Ahmed'i
Hakk'a tâzîm itdi ol gavs-ı müeyyed nâmına
Dem be dem erbâb-ı imân siyyemâ Âl-i Rasûl
İftihâr itsün o şehinşâh-ı emced nâmına
Eylesün züvvar tarihiyle tertîb-i lisân
Şâh-ı âlem tâze rif'at verdi Ahmed nâmına”*

Osmanlı Devleti'nin Irak'tan çekilmesinin ardından Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesi talan edilmiş ve eski mimariden günümüze çok az şey kalmıştır (Samarrâî, 2013, 141). Sonraki yönetimler tarafından zaman zaman restorasyonlardan geçirilen türbe günümüzde ziyarete açık olup, bulunduğu Ümmü Abîde beldesi artık Seyyid Ahmed er-Rifâî nahiyesi ismiyle anılmaktadır ve idarî olarak Irak'ın Meysan Eyâleti'ne bağlıdır.

Sonuç

Rifâîliğin müesseseleşmesini tamamlamış ilk tarikatlardan olduğunu düşündüren, onun kendine has âdâb, erkân, evrâd, ezkâr ve tekke gibi unsurlarının teşekkülünü tarikatın pîri döneminde tamamlayarak günümüze ulaşmış olmasıdır. Seyyid Ahmed er-Rifâî, etrafında teşekkül eden topluluğa tarikatın kalıcı ruhânî yapıtaşları olan, silsile, şeyh-mürîd ilişkisine bağlı usul ve âdâb ile tarikat merasimlerini tâlim etmek üzere, irşad postuna oturduğu tekkeyi yeniden imar etmiş; vakıf gelirlerinin yanı sıra, kendisine ait mülklerden elde ettiklerini de Ümmü Abîde Revâkı ismiyle anılan bu âsitânenin giderleri için harcamıştır. Bu durum, tarikatın kendine has unsurlarının muhafaza edilmesini ve sonraki kuşaklara taşınmasını mümkün kılmıştır.

Seyyid Ahmed er-Rifâî vefatından sonra türbesini de barındıran Ümmü Abîde Revâkı, Anadolu tasavvuf tarihinin de önemli simalarından olan Mahmud Hayrânî, Ahmed el-Bedevî ve Ahmed-i Kûçek tarafından ziyaret edilmiştir. Türbe, dervişlerin yanı sıra, orada medfûn olan tarikat pirinin himmet ve bereketini uman insanlar için de bir ziyâretgâh olmuştur. Rifâî dervişlerinin türbeyi ziyaret usullerinde, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kendi şeyhini ziyaretindeki tavrını esas aldıkları anlaşılmaktadır.

Moğol istilaları ve salgın hastalıklar sebebiyle XV. asırda terk edilen Ümmü Abîde Revâkı, iklim değişikliklerinin de etkisiyle giderek çölleşen bir arazi içinde dört asır boyunca metruk bir vaziyette kalmıştır. Mevcut kaynaklara göre, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesi ilk defa XIX. asırda tamirat görmüştür. Osmanlı idaresindeki Irak'ta Basra valisi olan Nâsır Paşa'nın gayretleri ile onarılan türbe, 1887-1890 yılları arasında II. Abdülhamid'in himayesinde ve Rifâî şeyhi Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin idaresinde büyük bir restorasyondan geçmiştir.

Rifâîliğin tekke yapılanmasının ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesinin ilk defa konu edildiği makalede, daha önce üzerinde çalışılmamış arşiv belgeleri de değerlendirilmiş; Osmanlı idaresinin, Rifâîliğin merkezine gösterdiği alakaya dair

yeni malumatlara ulaşılmıştır. Aktarılan tüm bu bilgilerle, tarikatın tarihçesini konu alan özel bir literatürün oluşmasına katkı sağlanmıştır.

Notlar

¹ Telgrafi gönderen kişi, Ebu'l-Hüdâ Efendi tarafından türbenin hizmetine ve bölgenin nikâbetine tayin edilen Seyyid Ahmed el-Kuveytî er-Rifâî'dir (Râvi, Arabe 6946, vr. 64b).

² Harcamalara dair bazı arşiv belgeleri için bkz.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), ML.EEM. (Maliye, Emlâk-ı Emîriyye Müdüriyeti), 131-85-0; 496-87-0; 128-86-0.

³ Ümmü Abîde Revâkı hakkında dolaylı rivayetlerin yer aldığı ilk kaynaklar, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin menakıbı ve Rifâî silsilesi hakkında yazılmış şu eserlerdir: Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'î el-Kazvî'nî (v. 623/1226), *Sevâdü'l-'ayneyn fî menâkıbi'l-gavş Ebi'l-'Alemeyn*, Bulak, 1301; Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd (v. 670/1271), *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fî'l- vazâ'ifi'l-Ahmediyye*, Kahire, 1305; Ahmed b. İbrâhim el-Fârûsî (v. 694/1294), *İrşâdü'l-müslimîn li-ṭarîḳati şeyhi'l-müttakîn*, Kahire, 1307; Ali b. Hasan el-Vâsîti (v. 733/1333), *Hulâsatü'l-iksîr fî nesebi seyyidînâ el-gavş er-Rifâ'iyî'l-Kebîr*, Kahire, 1306; Muhammed b. Ali b. es-Serrâc (v. 747/1346), *Tüffâhu'l-ervâh ve miftâhü'l-irbâh*, Berlin Staatsbibliothek, Wetzstein II 396; Hacı Hüsam İbrahim b. Muhammed Kâzerûnî, *Şifâü'l-eskâm fî sîreti Gavsi'l-enâm: Ahmed er-Rifâî Menkıbeleri* (çev. Nurettin Bayburtliligil, Necdet Tosun), İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.

⁴ Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin vefatının ardından, 1182-1412 yılları arasında Ümmü Abîde Revâkı'nda posta geçen zatların isimleri, Rifâî silsilesini anlatan kitaplardan tespit edilebilmektedir. (Uzunlar, *Sayyâdîler*, 2020, EK1). Bu durum, Ümmü Abîde Revâkı'nın XV. asra kadar merkez âsitâne olarak hizmet vermeye devam ettiğini göstermektedir.

⁵ Ziyaretçi ve seyyahlar arasında, Ümmü Abîde Revâkı hakkında en geniş bilgileri nakleden müellifler şunlardır: Ahmed b. İbrâhim el-Fârûsî (v. 694/1294), *İrşâdü'l-müslimîn li-ṭarîḳati şeyhi'l-müttakîn*, Kahire, 1307; İmâdüddîn Ahmed el-Vâsîti (v. 711/1311), *Rihlatu'l-İmâm İbn Şeyh el-Hazzâmiyyîn mine't-tasavvufi'l-munharif ilâ tasavvufi ehli'l-ḥadîs ve'l-aşar*, (Haz.) Muhammed b. Abdullah Ahmed, Konya: y.y., 2005; İbn Battûta (v. 770/1368), *Mühezzebü rihleti İbn Battûta* (haz. Ahmed el-Avâmirî, Muhammed Câdelmevlâ). 2 Cilt. Kahire, 1937.

⁶ Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan silsilelerdeki isimlerden Cüneyd-i Bağdâdî ve Mâ'rûf-i Kerhî'ye nisbetle anılan Cüneydiyye ve Mâ'rûfiyye bu duruma bir misaldir. İsimleri silsilelerde muhafaza edilmeye devam etmiş ancak onlara nispetle anılan topluluk ve yapılar varlıklarını sürdürememiştir. Süleyman Uludağ, "Cüneydiyye", *DİA*, 3/125. İstanbul: TDV Yayınları, 1993; Reşat Öngören, "Mâ'rûf-i Kerhî", *DİA*, 28/67-68. Ankara: TDV Yayınları, 2003. Bu konu hakkında daha geniş bir değerlendirme için bkz.: Ahmet T. Karamustafa, *Tasavvufun Oluşumu* (çev. Nagihan Doğan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

⁷ Hırka senedi şöyledir: "Ahmed er-Rifâî, Ali el-Vâsîti, Ebu'l-Fazl b. Kâmiḥ el-Vâsîti, Gulâm b. Türkân, Ebû Ali er-Rûzabâdî, Ali el-Acemî, Ebû Bekr eş-Şiblî, Ebu'l-Kâsım el-Cüneyd el-Bağdâdî, Serî es-Sakatî, Ebu Mahfûz Mâruf el-Kerhî, Davûd et-Tâî, Habîb el-Acemî, Ebû Sa'îd el-Hasan el-Basrî, İmam Ali b. Ebi Tâlib." (Sayyâd, 1305, 32; Ebu'l-Ferec el-Vâsîti, 1305, 3-5).

⁸ Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin dayısından aldığı tarikat silsilesi şöyledir: "Ahmed er-Rifâî, Mansûr el-Batâihî er-Rabbânî, Ebû Mansûr et-Tayyib, Ebû Sa'îd Yahyâ en-Neccârî el-Vâsîti el-Ensârî, Ebû Ali el-Kırmızî, Ebu'l-Kâsım es-Sendûsî, Ebû Muhammed Ruveym el-Bağdâdî, Cüneyd el-Bağdâdî, Serî es-Sakatî, Şeyh Mâruf el-Kerhî, İmam Ali b. Mûsâ er-Rızâ, İmam Mûsâ el-Kâzım, İmam Câfer es-Sâdık, İmam Muhammed el-Bâkır, İmam Zeynü'l-Âbidîn el-Ali, İmam Hüseyin, İmam Ali b. Ebi Tâlib, Nebî aleyhi's-selâm." (Sayyâd, 1305, 32; Fârûsî, 1305, 3-4; Ebu'l-Ferec el-Vâsîti, 1305, 3,5).

⁹ "Direklerin arası üç Bağdat arşını, her bir kemeri dört arşın yüksekliğinde; birinci halka ile ikinci halka arasındaki mesafe yirmi yedi, ikinci ile üçüncü halka arasının otuz ve üçüncü halka ile dördüncü halkanın arası yirmi arşındır." (Sayyâd, 1305, 58; Hasan el-Vâsîti, 1306, 68).

¹⁰ Ahmed er-Rifâî'nin annesinin nesebi, baba tarafından sahabe Ebû Eyyûb el-Ensârî en-Neccârî Hazretleri'ne ve Hazret-i Hasan'a; anne tarafından ise Zeynelâbidîn Hazretleri'ne ulaşmaktadır. Bu

sebeple dedesi, “en-Neccârî el-Ensârî el-Hasenî el-Hüseynî” nisbeleriyle anılmıştır. Bu nesep silsilesi için bkz.: Sayyâd, 1305, 32-33.

¹¹ Sünnî ve Şîî halk arasındaki çatışmaları sonlandırmak üzere Kâim-Biemrillâh'ın zaman zaman nakîbleri, âlimleri hilâfet divanında topladığı ve onlara görevler verdiği tarih kitaplarında da nakledilmektedir. Bu konuyla ilgili bir makale için bkz.: Maşide Kamit, “Kâim-Biemrillâh'ın Hilâfetinde Sünnî ve Şîî İktidar Mücadelesi”, *İstem*, Yıl: 12, Sayı: 24, 2014, s. 179-207.

¹² Ehl-i Beyt hırkasının senedi şöyledir: “*Seyyid Ahmed er-Rifâî, Seyyid Osman, Seyyid Ali, Seyyid Hasan b. Seyyid Muhammed Asele, Seyyid Yahyâ er-Rifâî, Seyyid Sâbit Ebû Hâzım el-İşbilî, Seyyid Ali Hâzım Ebu'l-Fevâris, Seyyid Ali Ebu'l-Fedâil, Seyyid Hasan Rifâ'a Ebu'l-Mekârim el-Mekkî, Seyyid Ebu'l-Kâsım Muhammed el-Bağdâdî, Seyyid Hasan Kâsım Ebû Mûsâ, Seyyid Hüseyin Abdurrahmân Hüseyinî el-Katî'î, Seyyid Ahmed Sâlih el-Ekber, Seyyid Mûsâ es-Sânî, Seyyid İbrahim el-Murtaza, İmam Mûsâ el-Kâzım, İmam Câfer-i Sâdık, İmam Muhammed el-Bâkır, İmam Zeynelâbidîn, Hüseyin-i Şehid-i Kerbelâ, Ali b. Ebî Tâlib, Nebî aleyhi's-selâm.*” (Fârûsî, 1305, 27-28; Ali b. Hasan el-Vâsıtî, 1306, 18,27).

¹³ Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye isnâd edilen kitap veya risâlelerden günümüze ulaşanlar, torunu İbrahim A'zeb'e ithafen yazdığı *Tuḥfe*; müridi Şerefüddin b. Abdüssemî için yazdığı *el-Hikemü'r-Rifâ'iyye*; 40 hadisin tasavvufî izahlarının yer aldığı *Hâletü ehli Ḥaḳîka ma'allah* isimli kitaplardır. Müridi Şerefüddîn b. Abdüssemî'in onun sohbetlerinden derlediği *el-Burhânü'l-müeyyed*; yine sohbetlerinden derlenen *Mecâlis* ve *en-Nizâmü'l-ḥâs li-ehli'l-iḥtisâs* isimli eserler günümüze ulaşan diğer kaynaklardır.

¹⁴ Eserin ilk baskısı için bkz.: İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd, *Kitâbu'l-Ma'ârifî'l-Muhammediyye fi'l-vazâifî'l-Ahmediyye*, Kahire: Matbaa-i Muhammed Efendi Mustafa, 1305.

¹⁵ Bazı kaynaklarda vefatının Cemâziye'l-evvel ayının, 22. veya 24. günü olduğu da kaydedilmiştir (İbn Hallikân, 1978, 1/172; İbnü's-Serrâc, Wetzstein II 396, vr. 80a).

¹⁶ XIV. asırda Rifâîliğin Anadolu'daki en önemli temsilcisi olan Ahmed-i Kûçek'in tarihî şahsiyeti için bkz.: Aliye Uzunlar, “Rifâîliğin Anadolu'daki Tarihine Bir Katkı: “Ahmed-i Kebir er-Rifâî” “Ahmed-i Kûçek” mi?” *Amasya İlahiyat Dergisi*, 14 (Haziran 2020): 353-373.

¹⁷ Bağdat'ta Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin babası Seyyid Sultan Ali ve Mehdî Ravvâs'a; Metkîn'de Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a ait türbeler, 1896 yılına kadar süren bu imar faaliyetleri esnasında yeniden Ebu'l-Hüdâ Efendi idaresinde ihya edilen makamlardan bazılarıdır.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Y..MTV. (Mütenevvî Maruzat Evrakı),39-78-0; Y..MTV./193-96-0.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Y..MTV. (Mütenevvî Maruzat Evrakı), 311-10-0.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). TS.MA.e (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi), 595-74-0.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).Y..MTV. (Mütenevvî Maruzat Evrakı), 44-5-0.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y..PRK.AZN. (Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı), 4-33.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), ML.EEM. (Maliye, Emlâk-ı Emîriyye Müdüriyeti), 131-85-0; 496-87-0; 128-86-0.
- el-Fârûsî, Ahmed b. İbrâhim. *İrşâdü'l-müslimîn li-ṭarîḳati şeyhi'l-müttaḳîn*. Kahire, 1305.
- el-Fârûsî, Ahmed b. İbrâhim. *er-Reşehâtü'l-ḥaseniyye 'ale'n-nefhati'l-miskiyye fi's-sülâleti'r-Rifâ'iyeti'z-zekiyye*, İstanbul, 1301.
- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed Tancî. *Mühezzebü rihleti İbn Battûta* (haz. Ahmed el-Avâmirî, Muhammed Câdelmevlâ). 2 Cilt. Kahire, 1937.
- Kamit, Maşide "Kâim-Biemrillâh'ın Hilâfetinde Sünnî ve Şiî İktidar Mücadelesi", *İstem*, Yıl: 12, Sayı: 24, 2014, s. 179-207.
- Kapar, Mehmet Ali "Benî Müntefik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/27. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- el-Kâzerûnî , Hacı Hüsâm İbrahîm b. Muhammed. *Ahmed er-Rifâi Menkıbeleri*, (trc.) Nurettin Bayburtlilgil, Necdet Tosun. İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- el-Kazvînî, Abdülkerim b. Muhammed er-Râfi'î. *Sevâdü'l-'ayneyn fi menâḳibi'l-gavâs Ebi'l-'Alemeyn*. Bulak, 1301.
- Öngören, Reşat. "Ma'rûf-i Kerhî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/67-68. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- er-Râvî, İbrahim b. Seyyid Muhammed. *Bellü's-sadâ fi tercemeti es-seyyid eş-şeyḫ Muhammed ebi'l-Hüdâ*. Bibliothèque Nationale de France, Arabe 6946.
- er-Râvî, İbrahim *Bülûḡü'l-'ereb fi tercemeti es-Seyyid eş-Şeyḫ Receb ve zürriyyetihî ehli'l-ḥaseb*. Beyrut: Matbaa-i Cerîde, t.s..
- es-Samarrâî, Yûnus eş-Şeyh İbrahim. *Seyyid Ahmed Rifâi Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013.
- es-Sayyâd, İzzeddîn Ahmed. *el-Ma'ârifü'l-Muḥammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye*. Kahire, 1305.
- es-Sayyâdî, Ebu'l-Hüdâ. *Ḥizânetü'l-imdâd fi aḥbârî'l-gavâsi'l-kebîri's-seccâd mevlânâ es-seyyid 'İzzü'd-dîn Ahmed es-Şayyâd*. Mısır, 1326.
- es-Serrâc, Muhammed b. Ali b.. *Tüffâḡu'l-ervâḡ ve miftâḡü'l-irbâḡ*. Berlin Staatsbibliothek, Wetzstein II 396.

- es-Serrâc, Muhammed b. Ali b.. *Tüffâhu'l-ervâh ve miftâhu'l-irbâh: Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı* (çev. Nejdet Gürkan, Mehmet Necmettin Bardakçı ve Mehmet Saffet Sarıkaya), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- Uludağ, Süleyman. "Cüneydiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/125. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uzunlar, Aliye. "Rifâîliğin Anadolu'daki Tarihine Bir Katkı: "Ahmed-i Kebir er-Rifâî" "Ahmed-i Kûçek" mi?". *Amasya İlahiyat Dergisi*, 14 (Haziran 2020): 353-373.
- Uzunlar, Aliye. *Sayyâdîler: Basra'dan İstanbul'a Evlâd-ı Rifâî*. İstanbul: Revak Kitabevi, 2020.
- el-Vâsitî, Abdurrahmân Ebu'l-Ferec. *Tabakātu hırkati's-sûfiyye el-müsemmâ Tiryâku'l-muhibbîn fî tabakâti hırkati meşâyihi'l-ârifîn*. Kahire 1305.
- el-Vâsitî, Ali b. Hasan. *Hulâsatü'l-iksîr fî nesebi seyyidînâ el-gavâs er-Rifâ'iyî'l-Kebîr*. Kahire 1306.
- el-Vâsitî, İmâdüddîn Ahmed. *Rihletu'l-İmâm İbn Şeyh el-Hazzâmiyyîn mine't-tasavvufi'l-munharif ilâ tasavvufi ehli'l-ḥadîs ve'l-aşar*, (Haz.) Muhammed b. Abdullah Ahmed, Konya: y.y., 2005.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Batîha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/195-196. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.